

високий. Схожий гурток, покликаний розвинути у молоді уміння спілкування, діяв і при кафедрі Криворізького педінституту [11].

Список використаних джерел

1. Повод М. З досвіду нашого інституту // Радянська освіта. – 27 жовтня 1956. – №44. – С.4.
2. Узовченко Є. Дві години у світі прекрасного // Радянська освіта. – 18 грудня 1963. – №100. – С.2.
3. Студентський музичний // Радянська освіта. – 29 травня 1964. – №43. – С.2.
4. Півень Г., Яворський А. Першість належить нашій Батьківщині // Радянська освіта. – 12 жовтня 1957. – №41. – С.1.
5. Йова П., Чуприна Я. Рухати вперед педагогічну практику і науку // Радянська освіта. – 6 червня 1959. – №23. – С.2.
6. Сторчаков В. На честь 40-річчя ВЛКСМ // Радянська освіта. – 6 червня 1959. – №23. – С.2.
7. Яловий Ф., Петрик І. Після лекцій // Радянська освіта. – 23 травня 1959. – №21. – С.3.
8. Новикова М. У студентському товаристві // Радянська освіта. – 1 березня 1958. – №9. – С.3.
9. Мойсеєнко М. Студентський науковий // Радянська освіта. – 3 лютого 1962. – №10. – С.2.
10. Торгалов В. Факультет громадських професій // Радянська освіта. – 20 грудня 1961. – №100. – С.1.
11. Юзвенко Л. Мистецтво вихователя // Радянська освіта. – 29 травня 1964. – №43. – С.2.

References

1. Povod M. Z dosvidu nashoho instytutu // Radyans'ka osvita. – 27 zhovtnya 1956. – №44. – S.4.
2. Uzovchenko Ye. Dvi hodyny u sviti prekrasnogo // Radyans'ka osvita. – 18 hrudnya 1963. – №100. – S.2.
3. Students'kyu muzychnyy // Radyans'ka osvita. – 29 travnya 1964. – №43. – S.2.
4. Piven' H., Yavors'kyu A. Pershist' nalezhyt' nashiy Bat'kivshchyni // Radyans'ka osvita. – 12 zhovtnya 1957. – №41. – S.1.
5. Yova P., Chupryna Ya. Rukhaty vpered pedahohichnu praktyku i nauku // Radyans'ka osvita. – 6 chervnya 1959. – №23. – S.2.
6. Storchakov V. Na chest' 40-richchya VLKSM // Radyans'ka osvita. – 6 chervnya 1959. – №23. – S.2.
7. Yalovyy F., Petryk I. Pislya leksiy // Radyans'ka osvita. – 23 travnya 1959. – №21. – S.3.
8. Novykova M. U student's'komu tovarystvi // Radyans'ka osvita. – 1 bereznya 1958. – №9. – S.3.
9. Moyseyenko M. Student's'kyu naukovyy // Radyans'ka osvita. – 3 lyutoho 1962. – №10. – S.2.
10. Torhalo V. Fakul'tet hromads'kykh profesiy // Radyans'ka osvita. – 20 hrudnya 1961. – №100. – S.1.
11. Yuzvenko L. Mystetstvo vykhovatelya // Radyans'ka osvita. – 29 travnya 1964. – №43. – S.2.

Lukyanenko O. V., Ph.D. in History, Senior lecturer of cultural sub-department in V. G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (Ukraine, Poltava), lukyanenko.ov@gmail.com

At the turn of rational and transcendent: education oriented leisure and faith in pedagogical institutes of Ukrainian Soviet Socialist Republic during the “thaw” period (P. 1)

The article illustrates the evolution of the types of education oriented and religious leisure of educators in Pedagogical Institute of USSR during the period of de-Stalinization (1953–1964). Application of content analysis method of educational media allowed illustrating the core of the leisure. It also helped to give general characteristics of leisure according to modern approaches in the theory and history of leisure.

Keywords: every-day life, students, education oriented leisure, religious leisure, higher pedagogical school, de-Stalinization.

Лукьяненко А. В., кандидат исторических наук, старший преподаватель кафедры культурологии, Полтавский национальный педагогический университет им. В. Г. Короленко (Украина, Полтава), lukyanenko.ov@gmail.com

На грани рационального и трансцендентного: образовательно ориентированный досуг и вера в педагогических институтах УССР времён “оттепели” (Ч. 1)

Иллюстрируется эволюция образовательно ориентированного и религиозного типов досуга педагогов пединституте УССР периода

десталинизации (1953–1964 гг.). Применение метода контент-анализа педагогической прессы позволило проиллюстрировать наполнение досуга студентов; отследить соотношение характеристик внеучебного времени в соответствии с современными подходами теории и истории досуга.

Ключевые слова: повседневность, студенты, образовательно ориентированный досуг, религиозный досуг, высшая педагогическая школа, десталинизация.

* * *

УДК 94(477.8)

Малярчук О. М.

кандидат історичних наук, доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності, Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Україна, Івано-Франківськ), oleg.malyarchuk@gmail.com

ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ ЗЕМЛЕРОБСТВА КОЛГОСПАМИ ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЕЙ УКРАЇНСЬКОЇ РСР у 1960–1980 РР.

Доведено, що зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства західних областей Української РСР, державна програма меліорації земель, збільшення використання мінеральних добрив і засобів захисту рослин свідчили про великомасштабність заходів уряду, спрямованих на підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Реалізація аграрної політики радянською владою у західному регіоні Української РСР призвела до великих змін у сільськогосподарському виробництві. Аналіз процесу реалізації цієї політики доводить, що середньорічні показники виробництва сільгосппродукції зростали, однак не відповідали великим обсягам капіталоукладень. Зміцнення матеріально-технічної бази сільського господарства, широка меліорація земель, хімізація, переведення його на індустріальну основу, впровадження науково обґрунтованих систем землеробства сприяли досягненню певних успіхів: значно збільшилась урожайність зернових і технічних культур в усіх господарствах. Сільське господарство у досліджуваній період наращувало випуск продукції, однак ужиті різноманітні заходи організаційного і економічного характеру мали тимчасовий характер. Меліорація і хімізація сільського господарства здійснювалися без належного врахування регіональних особливостей і нанесла непоправимі шкоди природі і здоров'ю людей. Найвищих показників росту обсягів сільськогосподарського виробництва в західному регіоні Української РСР було досягнуто у другій половині 70-х років, але вже з середини 80-х років XX ст. розпочався збій у динаміці. Незважаючи на деякі успіхи, в країні відчувалася нестача багатьох видів сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: сільське господарство, західні області України, колгоспи, меліорація, хімізація, рослинництво, технічні культури.

Подолання труднощів історичного минулого, пов'язане з перебуванням України у складі СРСР. Провідне місце у наукових дослідженнях посіли економічні й екологічні проблеми. Незадовільний екологічний стан усієї території держави викликаний не лише найбільшою у світі техногенною катастрофою – аварією на Чорнобильській атомній електростанції у квітні 1986 р., а й проведенням суцільної колективізації сільського господарства та подальшими експериментуваннями. У другій половині XX ст. у західному регіоні України відбувся докорінний злам усталеного соціально-економічного життя. Повне перепрофілювання економіки, зумовило зростання динаміки техногенного впливу на довкілля. Партійно-радянська влада за короткий час здійснила “соціалістичні перетворення” в політичній, економічній, соціальній, культурній сфері регіону. Низка проблем, що стосувалися напрацьованого століттями господарського досвіду, охорони навколишнього середовища, безпеки життя населення ігнорувалися та були відкинуті. За радянської доби аграрна політика закріплювала монопольне право держави володіти та розпоряджатися засобами матеріального виробництва, що впливало на форми виробничих відносин.

Вітчизняні науковці детально проаналізували суть, напрями, етапи, наслідки реформувань в аграрному секторі економіки України у ХХ–ХХІ ст. Це дослідження Н. Жулканич [1], с. Живори [2], М. Зизи [3], М. Лендел [4], О. Мазур [5], В. Нечитайла [6] та багатьох інших. Ними виокремлено нові виробничі відносини в аграрному секторі економіки та їх вплив на зміну соціально–професійного складу працівників і розвиток інфраструктури у сільській місцевості. В історичному аспекті дослідниками розкрито динаміку змін в агропромисловому комплексі у процесі реформування форм власності та господарювання, утвердження нових організаційно–виробничих структур в сільському господарстві на сучасному етапі. Науковцями встановлено зміни, що відбулися у формах власності та господарювання, висвітлено створення нових організаційно–виробничих структур і соціальних груп (фермерів, орендарів, найманих робітників). Однак, в радянську епоху був напрацьований і певний позитивний досвід господарювання великими господарствами, який потребує свого вивчення.

Мета – на основі аналізу широкої джерельної бази і наукової літератури здійснити комплексне дослідження загальних тенденцій та особливостей розвитку землеробства колгоспами західних областей Української РСР в окреслений період, визначити реальні досягнення та недоліки.

Об’єкт дослідження – сільське господарство як складова соціалістичної економіки Української РСР.

Предмет дослідження – особливості реалізації аграрної політики партійно–радянської влади в західних областях України, структура рослинництва.

Нове керівництво СРСР на чолі з Л. Брежнєвим на березневному 1965 р. пленумі ЦК КПРС проголосило глобальні стратегічні плани перебудови і піднесення сільського господарства. Увага акцентувалася на необхідності запровадження комплексу нових підходів до вирішення назрілих проблем. Подолати кризу передбачалося значним збільшенням капітальних вкладень, інтенсифікацією землеробства, зміцненням технічної бази колгоспів і радгоспів, підвищенням закупівельних цін на сільгосппродукцію, впровадженням нової системи планування, гарантуванням оплати праці колгоспників. У сільськогосподарському виробництві планувалося вжити дієві економічні й організаційні заходи. Якщо в сьомій п’ятирічці капіталовкладень у сільське господарство виділялося 20%, то в десятій – 27%, тобто за 1965–1980 рр. на вказані цілі було спрямовано майже 400 млрд. крб., що в 4 рази більше, ніж за всі попередні роки радянської влади [7, с. 16]. Зросли ці показники і в Українській РСР та західному регіоні республіки. Однак керівництво країни ігнорувало необхідність корінних змін політичної системи суспільства, верх брали ідеологічні догми.

Піднесенню сільського господарства країни сприяло збільшення питомої ваги капітальних вкладень і підвищення їх віддачі. Капіталовкладення виступали економічним фундаментом для зростання виробничого потенціалу колгоспів і радгоспів, вирішення соціальних проблем у сільській місцевості. Невід’ємною складовою у підвищенні врожайності земель виступала меліорація земель і хімізація виробництва, застосування

органічних та мінеральних добрив, пестицидів, фунгіцидів і т.д. Обсяги постачання міндобривами зростали, але значна їх частина була низької якості, мало концентрованими та незбалансованими за поживними компонентами. У свою чергу, це нанесло непоправимої шкоди навколишньому середовищу, забруднювало сільськогосподарську продукцію хімікатами. Хімізація негативно впливала на здоров’я населення і порушувала екологічний баланс.

Однією з основних причин невірноваженості сільськогосподарського виробництва Української РСР була нестабільність водного режиму. У степовій зоні республіки знаходилася більша частина всієї орної землі, вирощувалося 50% зерна, вироблялося 40% молока, 33% м’яса. На долю західних областей Української РСР припадало 77% картоплі, увесь льон, 42% яловичини, 37% молока. На Поліссі і Прикарпатті сільське господарство зазнавало значних збитків від перезволоження земель і частих паводків. У засушливі чи навпаки – дощові роки, на 20–30% зменшувалася валова продукція землеробства, недобиралися мільйони тонн зернових, знижувалася продуктивність тваринництва, заготівля м’яса і молока [8, арк. 8].

Уряд Української РСР рапортував у Москву, що за 1966–1967 рр. проведено велику роботу з виконання постанови ЦК КПРС і РМ СРСР “Про широкий розвиток меліорації земель для отримання високих і стабільних врожаїв зернових і інших сільськогосподарських культур” від 16 грудня 1966 р. За ці роки у республіці було введено в експлуатацію 130 тис. зрошуваних і 215 тис. га осушених земель [9, арк. 50]. Головною складовою у підвищенні продуктивності праці була меліорація, яка набирала широкого розмаху. У господарствах західного регіону УРСР продовжувалася масштабна робота з осушення та освоєння нових земель. За обсягами виконаних робіт першість утримувала Львівська область. Так, у 1966 р. при плані 20,8 тис. га – осушено 22,8 тис. га, або 109,8%. З вапнування 78360 га кислих ґрунтів виконано 72743, або 92,9%. У цілому план виконання культурно–технічних робіт сягав 105,1% [10, арк. 39].

Унаслідок перезволоження та зайвої вологи не використовувалося багато родючої землі. У перезволоженій зоні Української РСР станом на 1968 р. знаходилося біля 3 млн. га землі [11, арк. 57]. У західному регіоні республіки розташовувалося близько 1 млн. га землі, що часто піддавалася перезволоженню за рахунок частих опадів. На цій території в дощові роки затримувався обробіток ґрунту і вимокали посіви, а короткочасні посухи практично знищували врожай. Досліди вчених показували, що 60–70% цих площ на глибині 25–35 см мали залягання водонепроникного ілювіального горизонту або “важкої” глини та мергелю. У цих умовах гончарний дренаж землі, що вимагав великих капіталовкладень, у більшості випадків приносив значно менше користі ніж глибоке рихлення або кротування середніми (через кожних 300–400 м) канавами. З іншого боку, реально покращити структуру ґрунту і підвищити його вологоємкість можна було шляхом ретельного добору сільгоспкультур, вапнуванням та внесенням великої кількості органічних добрив. Однак цей шлях був довгим, а тому не підходив пануючій системі господарювання. Маючи на початку

1960–х років потужні трактори, які дозволяли проводити глибоке рихлення або орання без перекидання пласту землі, влада взяла курс саме на цей тимчасовий метод [12, с. 140].

Площа боліт і заболочених земель найбільших обсягів сягала у Волинській області – 500 тис. га. За ґрунтово–кліматичними умовами область поділялася на три зони. Перша – північно–поліська, в якій переважали піщані ґрунти, була найменша питома вага орних земель і найбільша – природних кормових угідь. Традиційно спеціалізувалася на тваринництві, виробництві товарної продукції льону і картоплі. Друга – південно–поліська, в якій землеробство базувалося головним чином на льоні, цукрових буряках і картоплі. Товарне овочівництво концентрувалося у невеликій кількості господарств для забезпечення населення міст Луцька, Ковеля і Володимир–Волинського, а також сировиною Луцького, Рожищенського і Любомльського овочеконсервних заводів. Третя – лісостепова, яка мала основний зерно–буряко–тваринницький виробничий напрямок. У зерновій групі провідне місце займала озима пшениця [12, с. 131].

Тресту “Волиньводбуд” щорічно необхідно було вводити в експлуатацію 12 тис. га земель, осушених гончарним дренажем. Першочерговим завданням було поліпшення забезпечення водогосподарських організацій дефіцитним склополотном, а також камене–щобневою продукцією і гончарними трубками. Для захисту осушувальної мережі від замулення потрібно було щорічно 1150–1300 тис. м² склополотна. У 1977 р. його виділено лише 150 тис. м², або 13% від потреб. Згідно виділених фондів водогосподарські організації щорічно мали отримувати 100 тис. м³ камене–щобневої продукції з Ровенської і Львівської областей. Через недостатню кількість залізничних вагонів фонди отоварювалися на 50–70%. Осушені землі потребували збільшення постачання мінеральних добрив. У 1980 р. загальна потреба мінеральних добрив на всю площу мала складати 182 тис. т у стандартних туках. Фактично колгоспам виділялося в 1977 р. лише 55,5 тис. т мінеральних добрив, нестача становила 100 тис. т [13, арк. 7].

Для забезпечення своєчасного і якісного виконання комплексу робіт з підготовки ґрунту, посіву сільськогосподарських культур, догляду за ними та збирання врожаю господарствам Волині не вистачало 300 фізичних тракторів, в тому числі 184 болотної модифікації, 217 причепів, 133 універсальних навантажувачів, 129 болотних плугів, 115 котків водоналивних, 148 культиваторів суцільного обробітку, 26 комбайнів зернових напівгусеничних [13, арк. 9], тобто покращити постачання господарств спеціальною технікою до нормативної потреби.

Волинський обком КПУ у доповідній записці у політбюро ЦК Компартії України “Про необхідні заходи по поліпшенню використання осушених земель в господарствах Волинської області” від 3 травня 1977 р. під грифом “таємно” зазначав, що успішний розвиток сільського господарства у значній мірі залежить від поліпшення меліоративного стану земель. У даний час в області осушено 266 тис. га земель, або 31,4% загального меліоративного фонду. Із загальної кількості осушених земель у сільськогосподарському

виробництві колгоспів і радгоспів використовувалося 199,7 тис. га. При цьому лише 48,8 тис. га площі, або 21,8% було осушено з допомогою гончарного дренажу, а 150,9 тис. га – відкритою сіткою каналів. На кінець десятої п’ятирічки кількість осушених земель в області мала становити 306 тис. га, з них – гончарним дренажем 106,4 тис. га (площа ріллі – 62,6 тис. га, а решта сіножаті, пасовища). У свою чергу, більшість господарств не забезпечила проектної врожайності сільгоспкультур на осушених землях. Так, за дев’яту п’ятирічку врожайність одного гектара цих земель становила: зерна – 16,1 ц, картоплі – 96 ц, овочів – 120 ц, кормо–коренеплодів – 173 ц, кукурудзи на силос і зелений корм – 128 ц, сіна багаторічних трав – 15 ц [13, арк. 5].

Керівництвом республіки робився глибокий аналіз причин малоефективного використання осушених земель. Дане питання розглядалося на пленумах обласних комітетів партії, де планувалися практичні й організаційно–господарські заходи, спрямовані на підвищення якості меліоративного будівництва та поліпшення використання осушених земель. З участю вчених науково–дослідного інституту землеробства і тваринництва західних районів УРСР було розроблено науково–обґрунтовану систему використання меліорованих угідь. Однією з основних причин низьких урожаїв на осушених землях було те, що будівництво низки осушувальних систем у восьмій п’ятирічці було проведено за спрощеною технологією. Тому меліоративний стан земель не забезпечував нормального водно–повітряного режиму, було відсутнє двостороннє його регулювання. Зміцнення вимагала матеріально–технічна база управління експлуатацією осушувальних систем. Для підтримки осушувальної мережі в постійно діючому стані необхідно було проводити очистку каналів від рослинності й замулювання через кожні три–чотири роки з відповідним об’ємом земляних робіт.

У перелік причин щодо низької ефективності використання осушених земель необхідно було віднести відсутність у колгоспів необхідних коштів на їх освоєння та здійснення експлуатаційних заходів. Господарствам не вистачало грошей для придбання техніки, насіння, мінеральних добрив, будівництва доріг на меліоративних системах, будівництва складів мінеральних добрив, будинків для спеціалістів. Крім того, на експлуатацію осушених земель щорічно треба було витратити в масштабах Волинської області 1,4 млн. крб. Таких витрат не несли господарства, які мали “староорні” землі. Доцільно було перенести затрати по догляду за внутрігосподарською осушувальною мережею на управління експлуатації осушувальних систем Мінводгоспу, чим всі колгоспи були б поставлені у рівні економічні умови господарювання.

На той час у Волинській області проводилося осушення верхів’я заплави річки Прип’ять площею 25 тис. га. За рахунок цієї системи до 1980 р. 21 колгосп мав отримати у середньому по 1100 га нових осушених земель. На сільськогосподарське освоєння земель цієї системи необхідно було затратити по 730 крб. коштів на гектар, усього 18 млн. крб. Господарства не могли провести таких затрат, адже були економічно слабкими

і мали 10 млн. заборгованості по кредитах Держбанку. Необхідність вимагала частину колгоспів реорганізувати в радгоспи з виділенням державних коштів на повне освоєння родючих осушених земель і створення наукового філіалу з розробки технології вирощування сільгоспкультур на осушених землях. Робота в цьому питанні проводилася у всіх областях недостатньо. Були відсутні рекомендації з високопродуктивного використання осушених мінеральних і торфових ґрунтів [13, арк. 9].

На початок досліджуваного нами періоду, у західних областях Української РСР працювали 2171 колгосп і 71 радгосп. Загальна площа сільськогосподарських угідь одного колгоспу в середньому становила близько 2300 га, а посівна площа – 1500 га. Такий розмір господарства дозволяв раціонально використовувати землю, широко механізувати всі виробничі процеси в землеробстві, застосовувати найновіші досягнення науки і передового досвіду [14, с. 226]. Зміна у структурі посівних площ зернових культур привела до скорочення посівів малопродуктивних зернових культур: вівса – в 7 разів, жита – в 3 рази, ярого ячменю – в 2 рази. Зате посіви більш цінних і високопродуктивних культур значно розширились, наприклад – кукурудзи майже на 80%, а зернобобових – більш як у 2 рази. Перше місце в структурі посівних площ зернової групи культур посідала пшениця, друге – кукурудза, третє – зернобобові. Ці три види зернових культур займали майже дві третини посівної площі всіх зернових культур. Важливе значення в інтенсифікації зернового виробництва мав перехід на продуктивніше сортове насіння, застосування кращих агротехнічних заходів вирощування зернових культур, підвищення рівня культури землеробства. Так, колгоспи Кіцманського району Чернівецької області збирали в середньому по 30 ц зерна з гектара з усієї площі посівів зернових культур, в тому числі по 26 ц озимої пшениці, по 40 ц кукурудзи і по 22 ц зернобобових культур. Врожаї 22–26 ц/га вирощували також колгоспи Борщівського і Підволочиського районів Тернопільської області, Городенківського району Івано–Франківської області, Сокальського району Львівської області, Дубнівського району Ровенської області і т.д. [14, с. 227–229].

Значних успіхів у боротьбі за підвищення врожаю зернових культур досягли колгоспи поліських районів. Великою їх заслугою було широке запровадження культури озимої пшениці, яка до колгоспного ладу тут не вирощувалась, бо ґрунти Полісся вважались тоді непридатними для культивування пшениці. На середину 60–х років ХХ ст. пшениця стала провідною зерновою культурою колгоспів Західного Полісся. На загал колгоспно–радгоспна модель сільськогосподарського виробництва у західних областях України все ж мала певні економічні результати. Досягнення передових господарств свідчили, що колгоспи ще не повністю використовували свої внутрішні резерви.

Показником рівня інтенсифікації землеробства західних областей республіки, його досягнень був розвиток у структурі рослинництва технічних культур. Технічні культури вимагали високої агротехніки, значної кількості органічних і мінеральних добрив, електрифікації та механізації виробництва.

Запровадження у виробництво технічних культур нерозривно пов'язувалося з підвищенням культури і спеціалізації всього землеробства, яке давало можливість збирати високі врожаї не тільки технічних культур, але також сприяло підвищенню врожайності всіх інших культур у сівозміні. Хоч технічні культури – льон, коноплі, хміль, цукрові буряки, тютюн, соняшник і ріпак – здавна були відомі на західноукраїнських землях, у дорадянський період вони займали не більше як 1,5–2%. Найбільш поширеними були льон і коноплі, які вирощувалися у майже кожному селянському господарстві на маленьких ділянках. Бурякосіяння розвивалося на Ровенщині і Буковині, де працювало декілька цукрових заводів. У колгоспах технічні культури стали головною товарною продукцією, важливим засобом фінансового зміцнення. І хоч вони займали відносно невелику частку загальної площі (10–15%), щорічні доходи від реалізації продукції технічних культур становили понад 60% грошових надходжень від рослинництва [14, с. 231].

Завдяки раціональній концентрації технічних культур колгоспи спеціалізувалися на виробництві однієї–двох технічних культур, які вирощували на великих плантаціях, що дозволяло застосовувати комплексну механізацію виробництва. Лісостепові колгоспи західних областей УРСР стали великими бурякосіючими господарствами, а поліські і прикарпатські – льонарськими. Тільки в перехідних між цими зонами районах колгоспи вирощували і цукрові буряки, і льон–довгунець. У південних районах Тернопільщини і східних районах Івано–Франківщини поряд з буряковими були тютюнові плантації.

Високою була питома вага західноукраїнського бурякосійного району в республіканському виробництві цукрових буряків. Західні області становили 8% посівних площ, 12% валових зборів і 10% виробництва цукру–піску в Радянському Союзі. Чернівецька, Ровенська, Волинська і Тернопільська області неодноразово досягали перших місць по врожайності цукрових буряків у республіці, виростивши на всій площі по 260–300 ц з гектара. Багато ланок вирощувало й по 500–600 і навіть більше центнерів цієї культури з гектара. Таких темпів розвитку не знало до цього часу цукрове виробництво. За обсягом бурякосіяння західноукраїнський район перевищував такі відомі своїм інтенсивним цукровим буряківництвом країни, як Чехословаччина, Німецька Демократична Республіка, Італія, і дещо поступався перед Польщею та Францією [15].

У поліських районах провідною технічною культурою колгоспів, основою їх економіки став льон–довгунець. У західних областях створено новий район льонарського виробництва на Прикарпатті. Вирощування льону–довгунця в усіх поліських і прикарпатських колгоспах стало основною товарною продукцією землеробства колгоспів. З гектара посіву льону колгоспи одержували у півтора рази більше грошової виручки, ніж з гектара цукрових буряків. Зростання культури землеробства дозволило льонарським колгоспам збирати в середньому 6–9 ц високоякісного льоноволокна з гектара. Це виступало важливою сировинною базою для розвитку текстильної промисловості.

У придністрянських районах Тернопільської та Івано–Франківської областей і низинних районах Закарпаття вирощували тютюн. Питома вага західних областей в республіканському виробництві тютюну дуже велика – майже 50%. На Тернопільщині, де зосереджена майже половина всіх посівів тютюну в західних областях, середньорічна врожайність становила 14 ц/га, а в окремих господарствах – 25–30 ц/га [16].

Важливу роль у землеробстві західних областей займала картопля, яка є однією з основних продовольчих і фуражних культур. Сприятливі умови виробництва і великий попит зумовили, що посівні площі під картоплею займали 13–15% загальної посівної площі. Середньорічна врожайність картоплі становила 100 ц/га, але багато колгоспів збирали у два і навіть три рази більший врожай. Господарства регіону виступали не тільки районами виробництва продовольчої картоплі, але й садивного матеріалу, не тільки для власних потреб, а й для інших областей УРСР [17].

В господарствах західних областей республіки успішно розвивалося овочівництво. Збільшувалися площі під помідори, огірки, перець, капусту, кабачки та інші високоякісні овочеві культури. Значного розвитку набрало навколо великих міст і промислових центрів овочівництво “закритого ґрунту”. В інтенсифікації сільськогосподарського виробництва важливу роль відіграло садівництво, ягідництво і виноградарство. Так, протягом 1968–1970 рр. з плану реконструкції 375 га садів Івано–Франківської області реконструйовано 511 га, в тому числі перещеплено 240 га. В господарствах посаджено 409 га нових садів. Посадка проводилася виключно по проектах виготовлених Придністровським філіалом інституту “Укрсадпроект”. При посадці нових і реконструкції існуючих основна увага зверталася на збільшення питомої ваги цінних зимових сортів яблунь і груш. Валове виробництво фруктів в порівнянні з попередніми п'ятьма роками збільшилося з 8,9 до 15,2 тис. т у рік, а урожайність зростає на 5 ц/га. Чистий дохід від садівництва за цей період зріс з 1 до 1,5 млн. крб. [18].

Окремої уваги заслуговує борщівник Сосновського, який розсіявся на величезних територіях і становить небезпеку для здоров'я людей. На початку 1970–х років його завезли з колгоспів Російської Федерації для покращення кормової бази тваринництва. “За насінням борщівника Сосновського, – згадує заступник голови колгоспу “Ленінським шляхом” сіл Нижній і Верхній Струтин Рожнятівського району Івано–Франківської області В. Пасічник (голова – С. Рабуцький), – ми їхали у один із колгоспів Московської області. Ми завезли цю культуру одними з перших на Прикарпаття. Сівалкою посіяли перехресним способом у хороших місцях, доглядали. Урожайність борщівника у два рази більша, ніж кукурудзи на зелений корм (400–500 ц/га). Він надзвичайно соковитий, при закладці силосу необхідно було давати у два рази більше соломи. Як кормова культура для тваринництва – взірць. Спасав кормову базу – три урожаї на сезон. Для завершення відгодівлі бичків (останні три–чотири місяці), він був дуже вигідним. Інші господарства брали його у нас. Проте за кілька місяців вживання він дуже шкодив тваринам

(“падали на ноги”), а молоко було із запахом і не прокисало. Збирати його необхідно було до фази цвітіння, а потім ставав дуже небезпечним й для здоров'я людей (викликав важкі опіки на шкірі). Після його посівів три роки на ділянці землі нічого не росло. У скорім часі виявилась ще одна неприємна сторона чудо–культури – фантастична живучість. Його розмноження і поширення не піддаються контролю. Рослини швидко дичавіють, виростають щільними заростями на пасовищах, обабіч доріг, щорічно екосистему. Вивести його практично неможливо, він перетворився у стихійне лихо. Це ядовита рослина–агресор. Прошли роки – не стало громадського тваринництва, а він продовжує самовільно рости...” [19].

За 1976–1978 рр. валова продукція у колгоспах і радгоспах Чернівецької області перевищила рівень, досягнутий за попередню п'ятирічку, на 21% і становила 335 млн. крб. Середньорічне виробництво зерна збільшилося на 100 тис. т, або на 25%. Значно зросла закупівля м'яса, молока, яєць, картоплі й овочів. Достроково виконані народногосподарські плани трьох років по продажу державі основних видів сільськогосподарської продукції. При цьому, перший секретар обкому партії В. Дикусаров у доповіді на XVIII обласній партійній конференції 15 грудня 1978 р. зазначав, що “слід підкреслити, що зростання виробництва досягнуто в основному за рахунок інтенсивних факторів” [20, с. 486].

Секретар Тернопільського обкому КПУ І. Ярковий рапортував: “Постійна допомога партії і уряду, самовіддана праця трудівників полів і ферм забезпечила рівномірний розвиток всіх галузей сільського господарства. Виробництво зерна збільшилося на 38%, цукрових буряків – 28, овочів – 33, м'яса – 8, молока – 10, яєць – на 30%. У засіки Батківщини за три роки десятої п'ятирічки засипано 1 млн. 398 тис т хліба. Це більше, ніж за всю восьму п'ятирічку” [20, с. 485].

Темпи росту валової продукції сільського господарства Ровенської області становили 23,6% і в основному відповідали завданням п'ятирічки. Середньорічний валовий збір зерна за 1976–1978 рр. становив майже 771 тис. т, що на 30% більше середньорічного показника за дев'яту п'ятирічку. Виробництва картоплі за цей період зросло на 10%, льоноволокна – на 13, овочів – на 50% [20, с. 484].

За результатами підсумків Всесоюзного соціалістичного змагання за підвищення ефективності і якості виробництва, піднесення продуктивності праці і успішне виконання плану 1978 р. серед переможців в Українській РСР визнано також Івано–Франківську, Львівську, Ровенську, Тернопільську області, які були нагороджені перехідним Червоним прапором ЦК КПРС, Ради Міністрів СРСР, ВЦРПС і ЦК ВЛКСМ.

Особливе місце на початку 1980–х років у господарствах республіки посіла нова сільськогосподарська культура – ріпак. Цінність ріпаку полягала в тому, що він давав самий ранній (третья декада квітня) соковитий корм для тварин, тобто в період, коли відчувалася гостра нестача кормів у відгодівлі худоби. Окрім того, де не вирощувався соняшник, отримане зерно можна було використовувати на олію. Посіви ріпаку суттєво

зменшували ерозію ґрунтів. Урожайність зерна становила до 30–35 ц/га, що дозволяло отримати 15–18 ц харчового масла високої якості, а також – аналогічну кількість жому для відгодівлі худоби. Урожай зеленої маси – 350–450 ц/га, а вміст сирого протеїну – 3,8–4,2%, що у два рази більше, ніж в кукурудзі чи соняшнику. Один гектар посівів ріпаку міг дати і до 100 кг меду. Все це вимагало введення ріпаку в структуру обов'язкових посівних площ області, як основної культури, за рахунок зменшення цукрового буряка на 0,5 тис. га і тютюну – 1 тис. га. В 1980 р. кращі сорти озимого ріпаку видали в господарствах Снятинського – 27 ц/га, Городенківського – 22,9 ц/га, Галицького, Надвірнянського і Тлумацького районів – 17 ц/га зерна. Окремі господарства: колгосп “1 Травня” Снятинського району, зібрав 39,4 ц/га зерна, “Прапор комунізму” Коломийського району – 29 ц/га [21, арк. 116].

Управління сільського господарства Івано–Франківського облвиконкому розробило робочий план, в якому передбачався комплекс заходів, спрямованих на забезпечення реалізації завдань, передбачених Продовольчою програмою на період до 1990 р. Це впровадження у виробництво цільових науково–технічних програм “Агрокомплекс”, “Ріпак”, “Цукор”, комплексного плану розвитку кормо–виробництва і тваринництва. Відповідно до розроблених заходів та надаючи першочергового значення збільшенню виробництва зерна в господарствах області, вперше було впроваджено високоефективну нову технологію вирощення озимих зернових культур. На площі в 5 тис. гектар в оптимальні терміни, було здійснено посів методом “постійних колій”. Враховуючи важливість прогресивних форм організації виробництва для підвищення рівня господарювання в колгоспах області – посилено роботу з широкого впровадження колективного підряду. В господарствах працювало 317 підрядних колективів, які вирощували сільськогосподарські культури на площі 89 тис. га, а також 165 у тваринництві. Якщо в десятій п'ятирічці за індустріальними технологіями сільськогосподарські культури не вирощувалися, то в 1983 р. ними було охоплено 56% кукурудзи на зерно, 45,5% площ цукрових буряків, 30% льону–довгунця, 7% овочів. На решті площ цих культур була впроваджена поліпшена технологія [22, арк. 92–93].

Таким чином, великі аграрні господарства можуть досягати високої ефективності за рахунок: впровадження нової техніки, досягнень науки, передового досвіду і максимального використання землі; кращої можливості реалізації, переробки і зберігання продукції та сировини. Однак переваги великих господарств необхідно розглядати в аспекті оптимальних розмірів, окремо для низинних і передгірських зон. Радянська практика господарювання щодо гірських колгоспів і радгоспів показала цілковиту їх нерентабельність. Програма концентрації та спеціалізації виробництва при оптимальних підходах може давати високі прибутки. За певними межами вступають у дію фактори, що знижують ефективність виробництва, – ріст адміністративно–управлінського апарату, збільшення транспортних витрат тощо. Такі господарства ведуться заради прибутку, а коли дохідна частина не компенсує витрат, без підтримки держави

вони банкрутують. Проблеми невеликих господарств пом'якшуються за рахунок їх кооперації, поглиблення спеціалізації, інтеграції з різними підприємствами. Великі господарства зацікавлені в існуванні поруч дрібних селянських господарств, які б постачали сезонну робочу силу за наймом. Саме дрібні селянські, фермерські господарства можуть існувати в умовах економічної кризи та фінансової скрути. Століттями селяни могли працювати і обробляти землю навіть тоді, коли господарство невігідне як товарне, залишаючись натуральним, збитковим. Економічна політика держави має передбачати рівні можливості для різноманітних форм власності та господарювання.

Список використаних джерел

1. Жулканич Н. М. Аграрні перетворення в областях Українських Карпат (друга половина 60–х рр. XX – початок XXI ст.): автореф. дис... д-ра іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / Н. М. Жулканич. – К., 2009. – 39 с.
2. Живора С. М. Аграрна реформа в Україні (1991–2001 роки): автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / С. М. Живора. – Запоріжжя, 2002. – 16 с.
3. Зиза М. М. Зміни виробничих відносин в українському селі (друга половина XX – початок XXI століття): історичний аспект: автореф. дис. ... канд. іст. наук: спец. 07.00.01 “Історія України” / М. М. Зиза. – Луганськ, 2005. – 20 с.
4. Лендел М. А. Аграрне виробництво в Карпатському регіоні: сучасний стан, тенденції, перспективи розвитку / М. А. Лендел. – Ужгород: Карпати, 2006. – 216 с.
5. Мазур О. О. Продовольча програма 1982 року в Україні: плани та реалізація: автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / О. О. Мазур. – Черкаси, 2006. – 20 с.
6. Нечитайло В. В. Становлення селянських господарств фермерського типу в Україні: історична ретроспектива і сучасний стан: автореф. дис. ... д-ра іст. наук: 07.00.01 “Історія України” / В. В. Нечитайло. – Львів, 2006. – 33 с.
7. Боголюбов К. М. Продовольственная программа СССР: содержание и пути развития / К. М. Боголюбов. – М., 1983. – 166 с.
8. Центральний державний архів громадських організацій України (далі – ЦДАГО України). – Ф.1. – Оп.25. – Спр.2577. – 53 арк.
9. Там само. – Оп.32. – Спр.2488. – 72 арк.
10. Державний архів Львівської області. – Ф.П–3. – Оп.10. – Спр.84. – 65 арк.
11. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф.Р–2. – Оп.13. – Спр.2994. – 146 арк.
12. Малярчук О. М. Тоталітаризм проти західноукраїнського села / О. М. Малярчук. – Івано–Франківськ: Місто НВ, 2008. – 228 с.
13. ЦДАГО України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.1547. – 20 арк.
14. Розквіт економіки західних областей УРСР (1939–1964 рр.) / [Відп. ред. М. І. Петровський; І. Ф. Гриновець, І. О. Луцик, В. І. Михайлов та ін.]. – Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1964. – 290 с.
15. Народное хозяйство Украинской ССР: стат. ежегодник: к 60–летию образования СССР / [под ред. Б. А. Сивко]. – К.: Техника, 1982. – 383 с.
16. Народное хозяйство Украинской ССР в 1978 году: Статистический ежегодник / Б. Сивко, Е. Пенто. – К.: Техника, 1979. – 357 с.
17. Народное хозяйство Украинской ССР в 1979 году: Статистический ежегодник / Отв. за вып. Б. А. Сивко. – К.: Техника, 1980. – 367 с.
18. Державний архів Івано–Франківської області (далі – ДАІФО). – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.3503. – 90 арк.
19. Спогади Пасічника Володимира Дмитровича – 1948 р. н., заступника голови колгоспу “Ленінським шляхом” сіл Нижній і Верхній Струтин Рожнятівського району Івано–Франківської області В. Пасічник // Архів автора.
20. Соціалістичні перетворення в західних областях Української РСР. 1939–1979. Збірник документів і матеріалів / [Відп. ред. Д. Яремчук]. – К.: Наук. думка, 1980. – 548 с.
21. ДАІФО. – Ф.П–1. – Оп.1. – Спр.4907. – 126 арк.

22. Там само. – Спр.4985. – 200 арк.

References

- Zhulkanych N. M. Agrarni peretvorennya v oblastjah Ukrai'ns'kyh Karpat (druga polovyna 60–h rr. XX – pochatok XXI st.): avtoref. dys... d–ra ist. nauk: 07.00.01 “Istorija Ukrai'ny” / N. M. Zhulkanych. – K., 2009. – 39 s.
- Zhyvora S. M. Agrarna reforma v Ukrai'ni (1991–2001 roky): avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 “Istorija Ukrai'ny” / S. M. Zhyvora. – Zaporizhzhja, 2002. – 16 s.
- Zyza M. M. Zminy vyrobnych vidnosyn v ukrai'ns'komu seli (druga polovyna XX – pochatok XXI stolittja): istorychnyj aspekt: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: spec. 07.00.01 “Istorija Ukrai'ny” / M. M. Zyza. – Lugans'k, 2005. – 20 s.
- Lendjel M. A. Agrarne vyrobnyctvo v Karpats'komu regioni: suchasnyj stan, tendencii', perspektyvy rozvytku / M. A. Lendjel. – Uzhgorod: Karpaty, 2006. – 216 s.
- Mazur O. O. Prodovol'cha programa 1982 roku v Ukrai'ni: plany ta realizacija: avtoref. dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 “Istorija Ukrai'ny” / O. O. Mazur. – Cherkasy, 2006. – 20 s.
- Nechytajlo V. V. Stanovlennja seljans'kyh gospodarstv fermers'kogo typu v Ukrai'ni: istorychna retrospektyva i suchasnyj stan: avtoref. dys... d–ra ist. nauk: 07.00.01 “Istorija Ukrai'ny” / V. V. Nechytajlo. – L'viv, 2006. – 33 s.
- Bogoljubov K. M. Prodovol'stvennaja programma SSSR: soderzhanie i puti razvitija / K. M. Bogoljubov. – M., 1983. – 166 s.
- Central'nyj derzhavnyj arhiv gromads'kyh organizacij Ukrai'ny (dali – CDAGO Ukrai'ny). – F.1. – Op.25. – Spr.2577. – 53 ark.
- Tam samo. – Op.32. – Spr.2488. – 72 ark.
- Derzhavnyj arhiv L'vivs'koi' oblasti. – F.P–3. – Op.10. – Spr.84. – 65 ark.
- Central'nyj derzhavnyj arhiv vyshhyh organiv vlady ta upravlinnja Ukrai'ny. – F.R–2. – Op.13. – Spr.2994. – 146 ark.
- Maljarchuk O. M. Totalitaryzm proty zahidnoukrai'ns'kogo sela / O. M. Maljarchuk. – Ivano–Frankivs'k: Misto NV, 2008. – 228 s.
- CDAGO Ukrai'ny. – F.1. – Op.25. – Spr.1547. – 20 ark.
- Rozkvit ekonomiky zahidnyh oblastej URSR (1939–1964 rr.) / [Vidp. red. M. I. Petrovs'kyj; I. F. Grynovec', I. O. Lucyk, V. I. Myhajlov ta in.]. – L'viv: Vyd–vo L'vivs'kogo un–tu, 1964. – 290 s.
- Narodnoe hozjajstvo Ukrainskoj SSR: stat. ezhegodnik: k 60–letiju obrazovanija SSSR / [pod red. B. A. Sivko]. – K.: Tehnika, 1982. – 383 s.
- Narodnoe hozjajstvo Ukrainskoj SSR v 1978 godu: Statisticheskij ezhegodnik / B. Sivko, E. Pento. – K.: Tehnika, 1979. – 357 s.
- Narodnoe hozjajstvo Ukrainskoj SSR v 1979 godu: Statisticheskij ezhegodnik / Otv. za vyp. B. A. Sivko. – K.: Tehnika, 1980. – 367 s.
- Derzhavnyj arhiv Ivano–Frankivs'koi' oblasti (dali – DAIFO). – F.P–1. – Op.1. – Spr.3503. – 90 ark.
- Spogady Pasichnyka Volodymyra Dmytrovycha – 1948 r. n., zastupnyka golovy kolgospu “Lenins'kym shljahom” sil Nyzhnij i Verhnij Strutyn Rozhnjativs'kogo rajonu Ivano–Frankivs'koi' oblasti V. Pasichnyk // Arhiv avtora.
- Socialistychni peretvorennya v zahidnyh oblastjah Ukrai'ns'koi' RSR. 1939–1979. Zbirnyk dokumentiv i materialiv / [Vidp. red. D. Jaremchuk]. – K.: Nauk. dumka, 1980. – 548 s.
- DAIFO. – F.P–1. – Op.1. – Spr.4907. – 126 ark.
- Tam samo. – Spr.4985. – 200 ark.

Malyarchuk O. M., Ph.D., assistant professor of documentation and information of Ivano–Frankivsk National Technical University of Oil and Gas (Ukraine, Ivano–Frankivsk), oleg.malyarchuk@gmail.com

Specific features of collective farms farming in western regions of USSR during 1960–1980

The article aims to illuminate that such factors as upgrading of the USSR (Ukrainian Soviet Socialist Republic) agricultural facilities, state-run land improvement program as well as an increase in the rate of fertilizers' and crop-protection agents' utilization revealed the large-scale governmental plan of agricultural industry efficiency enhancement. The implementation of agricultural policy by the soviet government in the Western USSR region caused the great changes in the agricultural productivity. The analysis of the policy implementation process proves that annual standards of agricultural products' manufacture were increasing while their quality did not correspond to the vast quantity of investments. With the help of the USSR agricultural facilities upgrading, profound land improvement, use of chemicals, agricultural industrialization and adaptation of science based farming system certain advantages were reached. Among the advancements was a sufficient increase in the yield of grain and technical crops all over the farms. During the

period under investigation the agricultural industry used to increase its manufacture, however, the diverse organizational and economic measures were temporal. Land improvement and the agricultural industry chemicalization were fulfilled without taking into account regional specific features and thus human health as well as the ecology was objected to the unacceptable risks. The highest agricultural development index was recorded in the western region of the USSR in the second half of the 70–s. However, in the middle 80–s of the 20th century the failure in the dynamics took place. Despite the minor achievements, there was still a shortage of various agricultural products.

Keywords: agricultural industry, western Ukrainian regions, collective farms, land improvement, chemicalization, vegetation, technical crops.

Малярчук О. М., кандидат исторических наук, доцент кафедры документообедения и информационной деятельности, Ивано–Франковский национальный технический университет нефти и газа (Украина, Ивано–Франковск), oleg.malyarchuk@gmail.com

Особенности ведения земледелия колхозами западных областей Украинской ССР в 1960–1980 гг.

Доказано, что укрепление материально–технической базы сельского хозяйства западных областей Украинской ССР, государственная программа мелиорации земель, увеличение использования минеральных удобрений и средств защиты растений свидетельствовали о великомасштабности мер правительства, направленных на повышение эффективности сельскохозяйственного производства. Реализация аграрной политики советской властью в западном регионе Украинской ССР привела к большим изменениям в сельскохозяйственном производстве. Анализ процесса реализации этой политики доказывает, что среднесезонные показатели производства сельхозпродукции росли, однако не соответствовали большим объемам капиталовложений. Укрепление материально–технической базы сельского хозяйства, широкая мелиорация земель, химизация, перевода его на индустриальную основу, внедрение научно обоснованных систем земледелия способствовали достижению определенных успехов: значительно увеличилась урожайность зерновых и технических культур во всех хозяйствах. Сельское хозяйство в исследуемый период наращивало выпуск продукции, однако принятые разноплановые мероприятия организационного и экономического характера имели временный характер. Мелиорация и химизация сельского хозяйства осуществлялись без должного учета региональных особенностей, и нанесла непоправимый ущерб природе и здоровью людей. Самых высоких показателей роста объемов сельскохозяйственного производства в западном регионе Украинской ССР было достигнуто во второй половине 70–х годов, но уже с середины 80–х годов начался спад в динамике. Несмотря на некоторые успехи, в стране ощущалась нехватка многих видов сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: сельское хозяйство, западные области Украины, колхозы, мелиорация, химизация, растениеводство, технические культуры.

* * *

УДК 069.1:316.7

Сурмач О. І.
кандидат історичних наук, доцент кафедри
теорії та історії культури, Львівський національний
університет імені Івана Франка
(Україна, Львів), surmach_o@ukr.net

МУЗЕЙ ЯК СОЦІОКУЛЬТУРНЕ ЯВИЩЕ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Проаналізовано становлення сучасної моделі музею, який визначається стрімким ростом форм його існування в соціокультурному просторі і відповідно збільшенням напрямів наукових пошуку, які вивчають різні аспекти розвитку культури та її музейної сфери. Дослідження дозволяє розкрити особливості діяльності музею у його взаємодії із суспільними інститутами, та визначити перспективи розвитку музею XXI століття.

Ключові слова: музей, соціокультурний інститут, музейний простір, культурний центр, соціоінтеграційна функція музею.

У процесі формування нової соціокультурної реальності у сучасному суспільстві значну роль відіграють музейні заклади. Саме вони, на думку відомого австрійського музеєзнавця Ф. Вайдахера, мають специфічне завдання, яке жодна інша установа не може в них відібрати: вони були створені для того, аби допомогти усім зацікавленим краще зрозуміти себе та своє місце у цьому світі [1, с. 16].

Дослідження музею як соціокультурного інституту вимагає реалізації соціокультурного підходу, який через